

Rza XƏLİLOV

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

AMEA Folklor İnstitutu

E-mail: rizaxhalilov@yahoo.com

<https://doi.org/10.59849/2309-7949.2023.4.33>

AZƏRBAYCANI TƏDQIQ VƏ TƏTƏBBÖ CƏMIYYƏTİNİN FƏALİYYƏTİNDƏ FOLKLOR MƏSƏLƏLƏRİ

Açar sözlər: Azərbaycan Tədqiq və Tətəbbö (Öyrənmə) Cəmiyyəti, folklor komissiyası, Hənəfi Zeynallı, azərbaycanşünaslıq, toplama, folklor kitabı

SUMMARY

FOLKLORE ISSUES IN THE ACTIVITY OF AZERBAIJAN RESEARCH AND STUDIES SOCIETY

In the article it is said about the activities of the Azerbaijan Research and Studies Society, which was founded and created mainly to study the economic potential and development prospects of the Republic.

As a result of the dedication and serious efforts of prominent figures of art, culture and literature of Azerbaijan, commissions on various fields of science such as history, ethnography, linguistics and folklore were established within this society from the first days of its activity.

The Folklore Commission headed by the prominent folklorist H.Zeynalli paid special attention to the collection, printing and research of folklore examples of Azerbaijan and numerous peoples of Azerbaijan. For this purpose, systematic and planned folklore expeditions were organized to different regions of the Republic.

During the activity years of the society from 1923 to 1930 the result of these expeditions were published in several folklore books.

The activity of the society is an important stage in the history of Azerbaijani folklore, as well as its scientific and theoretical foundations.

Keywords: Azerbaijan Research and Studies Society, Folklore Commission, Hanafi Zeynalli, Azerbaijan studies, collection, folklore book

РЕЗЮМЕ

ФОЛЬКЛОРНЫЕ ВОПРОСЫ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОБЩЕСТВА ОБСЛЕДОВАНИЯ И ИЗУЧЕНИЯ АЗЕРБАЙДЖАНА

Статья посвящена деятельности Общества Обследования и Изучения Азербайджана которое было учреждено с целью изучения экономического потенциала и перспективы развития республики.

На результате самоотверженности и стараниям видных деятелей искусства, культуры, литературы Азербайджана данное общества с первых дней своей деятельности в структуре общества были созданы комиссии по различным отраслям науки как история, этнография, языкознания, история и фольклор.

Комиссия по фольклору, которой руководил видный фольклорист Х.Зейналлы особое внимание уделяла собиранию, изданию и исследованию образцов азербайджанского фольклора и многочисленных народов Азербайджана. С этой целью систематически и планомерно организовались фольклорные экспедиции в различные регионы республики.

За годы деятельности общества с 1923- го по 1930-ый год были изданы несколько фольклорных книг, которые были результатом именно этих экспедиций.

Деятельность общества является важной вехой в истории Азербайджанской фольклористики, так же ее научно-теоретических основ.

Ключевые слова: Общество Обследования и Изучения Азербайджана, фольклорная комиссия, Ханафи Зейналлы, азербайджановедение, собрание, фольклорная книга

2 noyabr 1923-cü il Azərbaycan folklorşünaslığı tarixinə əlamətdar bir tarix, bir hadisə olaraq daxil olmuşdur. Həmin bu tarixdə Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö (Öyrənmə) Cəmiyyəti yaradılmış, təsis edilmişdir. Bu tarixdən bir qədər əvvəl Xalq Maarif komissarlığının kollegiyası 1923-cü il may ayının 5-də ATTC-nin təqdim olunan nizamnaməsini təsdiq etdi. Nizamnaməyə əsasən cəmiyyət Azərbaycanın keçmişini və indisini ətraflı tədqiq edib öyrənmək məqsədilə elmi ekspedisiyalar təşkil edərək ayrı-ayrı mütəxəssisləri ezamiyyətlərə göndərir, qurultaylar, konfranslar, iclaslar çağırır, ölkəşünaslıqla bağlı bütün məsələlərə aid ekskursiyalar, kütləvi qiraətlər, müşavirələr, mühazirələr keçirir, xüsusi kurslar və s. yaratmaqla azərbaycanşünaslığa dair işlərə bilavasitə kömək edirdi.

Bakıda müxtəlif elmi, texniki və adi cəmiyyət və qurumların təsis edilməsinin, yaradılmasının özünəməxsus tarixçəsi vardır. Belə ki, bilindi ki, XIX yüzilliyin 2-ci yarısında Rusiya elmi cəmiyyətinin Bakıda şöbəsi açılmışdır. Daha sonra Rusiya imperator texniki cəmiyyətinin Bakı şöbəsi texniki elmlər sahəsində müəyyən nailiyyətlər qazanmışdı. Cəmiyyətin kimya laboratoriyası, kitabxana və qiraətxanası var idi. Cəmiyyət öz əsərlərini elə burada çap etdirmişdi.

Bakıda təsis edilmiş müxtəlif qurumların, o cümlədən elmi cəmiyyətlərin yaradılmasının, təsisinin xronologiyasına göz yetirmiş olsaq, izləmiş olsaq, XX yüzilliyin 18-20-ci illərində də bu prosesin davam etdiyini görürük.

Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti 20-ci yüzilliyin başlarından Azərbaycanın elmi-ədəbi mühitində müstəsna rol oynayıb 1923-1930-cu illərdə fəaliyyət göstərmişdir. Bu dövəndə yaradılmış müxtəlif elmi cəmiyyətləri 1918-1919-cu illərdə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə yaradılmış bu kimi qurumların davamı olaraq da dəyərləndirmək olar. ATTC kimi bir elmi qurumun yaradılması ideyası da çox güman ki, eyni mənbədən qaynaqlanmaqdadır.

Bu Cəmiyyət çox keçmədən respublikanın baş elmi qurumu oldu. İlk mərhələdə Cəmiyyətin tərkibinə Tarix-Etnoqrafiya, İqtisadiyyat və Təbiətşünaslıq bölmələri daxil edilmişdir. 1925-ci ildə Tarix-Etnoqrafiya bölməsindən Türkologiya bölməsi yarandı. Ayrı-ayrı elm sahələri istiqamətlərində araşdırmalar aparılması məqsədilə tarix, tarix-ədəbiyyat, etnoqrafiya, dilçilik, lüğətçilik və s. üzrə komissiya və yarımkomissiyalar yarandı.

Bilindi ki, Azərbaycanı elmi nöqteyi-nəzərdən öyrənmək, tədqiq etmək məqsədilə yaradılan bir sıra elmi cəmiyyət və qurumlar ilkin fəaliyyətə keçən yüzilliyin 20-ci illərindən başlamışdır.

Azərbaycanda milli folklorşünaslığın meydana çıxmasında və təşəkkülündə ATTC böyük rol oynamışdır, bu vəzifə, missiya sanki onun alın yazısı idi. Cəmiyyətin təsisçiləri özlərinin tədqiqat araşdırma işlərini, çalışmalarını ölkəşünaslıq metodları istiqamətində qurmuşdular. Çünki Cəmiyyətin və onların bir araşdırma, tədqiqat və öyrənmə bəhsi, mövzusu var idi, bu da Azərbaycanı bütün yönləri ilə öyrənmək idi. Azərbaycanın – bu

qədim ölkənin tarixini, dilini, etnoqrafiyasını, folklorunu, xalqını, burada yaşayan başqa xalqları və s. bu kimi məsələləri öyrənmək cəmiyyətlə əməkdaşlıq edən onun fəal üzvlərinin araşdırma, tədqiqat, öyrənmə predmetləri, mövzuları idi.

ATTC-nin yaradılmasından əsas məqsəd ilk növbədə Azərbaycanın iqtisadi potensialını, imkanlarını, perspektivlərini öyrənmək idi. Lakin bu cəmiyyətin işində yaxından iştirak edən Ü. Hacıbəyov, C. Məmmədquluzadə, S.M. Qənizadə, H.Zeynallı, V.Xulufu, Ə.Haqverdiyev, H.K.Sanlı, T.Şahbazi və bu kimi ziyalılarımızın milli qeyrət və səyləri nəticəsində Azərbaycanın maddi və qeyri-maddi mədəniyyətinin araşdırılması və öyrənilməsi, toplanması, nəşri və təbliği Cəmiyyətin işində ağırlıq təşkil etməyə başladı. Cəmiyyət həm də bununla öz adını doğrultmuş oldu. Belə ki, onun adındakı “tətəbbö” sözü də tədqiq kimi ərəb mənşəli olub, “təqib etmək”, “tədqiq etmək” və nəhayət, “öyrənmək” mənə çalarını bildirir.

Gördüyümüz kimi, tədqiq etmək, öyrənmək ATTC-nin elmi fəaliyyətlərinin əsas aparıcı yönələri istiqamətləri idi. Deyə bilərik ki, tədqiqat (araşdırma) tətəbbö (öyrənmə) ATTC-nin üzərində durduğu iki təməldir. Heç təsadüfi deyildir ki, ATTC-nin elmi orqanı olaraq ictimaiyyətə təqdim edilən jurnal da “Azərbaycanı öyrənmək yolu” adlanırdı. İlk sayı 1928-ci ildə başlayaraq işıq üzü görən bu jurnal özünün elmi səviyyəsi ilə o illərdə seçilməkdə idi.

Beləliklə, Azərbaycanın 20-ci yüzillikdəki elmi-ədəbi mühitində müstəsna rol oynayan 1923-30-cu illərdə fəaliyyət göstərən Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö (Öyrənmə) Cəmiyyəti (ATTC) olmuşdur.

1923-cü ildən etibarən respublikada elmi-tədqiqat işləri ilə Azərbaycan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti (ATTC) geniş və planlı şəkildə məşğul olmağa başladı.

Cəmiyyət həmçinin bu istiqamətlərdə qarşısında duran bu möhtəşəm vəzifələri ləyaqətlə yerinə yetirmək üçün akademik İ.İ.Meşşaninov, akademik V.V.Bartold, akademik A.D.Krımski, professor P.K.Juze, professor A.V.Baqri və b. bu kimi tanınmış alimləri Azərbaycana dəvət etmişdi. Tərkibində görkəmli folklorşünas Hənəfi Zeynallının rəhbərlik etdiyi folklor komissiyasının yer aldığı ATTC-nin yaradılması Azərbaycanda filoloji elm kimi folklorşünaslığın təməlini qoyan qurumlardan, müəssisələrdən biri olmaqla yanaşı şifahi xalq yaradıcılığı örnəklərinin toplanmasına, nəşrinə və tədqiqinə böyük təkan verdi.

Azərbaycan nağıllarına, ümumiyyətlə, milli folklorumuza böyük maraq göstərən alimlərin sırasında A.B.Baqrinin adını ayrıca qeyd etmək lazımdır. Yeni təşəkkül tapan Azərbaycan humanitar elmlərinin inkişafında çox sahəli elmi fəaliyyəti ilə seçilən A.B.Baqri Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatının toplanılması, rusçaya tərcümə edilməsi, çapı sahəsində də misilsiz xidmətlər göstərmişdir. O, Qafqaz xalqlarının, xüsusilə də Azərbaycan folklorunun mahir bilicisi kimi milli folklorumuzun toplanılması, sistemə salınması, çapı və öyrənilməsi sahəsində səmərəli və məhsuldar iş aparmışdır. Onun gərgin əməyi sayəsində Qafqaz xalqlarının, ilk növbədə Azərbaycan xalqının folkloruna aid zəngin biblioqrafik göstəricilər tərtib edilmişdir.

1930-cu ildə Azərbaycan Elmi-Tədqiqat İnstitutu tərəfindən A.V.Baqrinin üç cilddən ibarət biblioqrafik folklor seriyasından “Фольклор Азербайджана и прилегающих стран” (“Azərbaycan və həmhüdüd ölkələrin folkloru”) adlı kitabı çap olundu. Həmin kitabın üç cildinin birincisi bütünlüklə, ikinci cildinin isə bir hissəsi Azərbaycan xalq ədəbiyyatı nümunələrindən ibarət idi. A.V.Baqri kitabın tərtibində vaxtilə görkəmli rus folklorşünası İ.Q.Lopatinskinin Azərbaycana elmi ekspedisiyaları nəticəsində topladığı zəngin, rəngarəng folklor materiallarından geniş istifadə etmişdir.

A.V.Baqrinin “Фольклор Азербайджана и прилегающих стран” kitabında toplanmış nağıllar ideya-mövzu xüsusiyyətlərinə və süjet quruluşuna görə fərqlənirlər. Burada təqdim olunmuş nağılların heç də hamısı eyni sosial məna kəsb etmir.

“Azərbaycan və həmhüdüd ölkələrin folkloru kitabında” toplanan nağılların bir də üslubunun müəyyən edilməsində A.V.Baqri böyük əmək sərf etmiş, bəzi söz və ifadələrin izahına xüsusi şərhlər yazmışdır. O, mütəxəssislərə həmin nağıllarda müasirlik axtarmamağı, onlardan Azərbaycanın yalnız keçmiş həyat tərzinin öyrənmək üçün etnoqrafik materiallar kimi istifadə etməyi məsləhət görürdü.

A.V.Baqri yalnız Azərbaycan folklorunun toplayıcısı kimi tanınmırdı. O, həm də folklor nümunələrinin gözəl tədqiqatçısı idi. A.V.Baqri Azərbaycan xalqının folkloruna aid zəngin biblioqrafik göstəricilər tərtib etmişdir. (“Azərbaycan biblioqrafiyası materialları”, 1, 2-ci buraxılışlar, Bakı, 1924, 3-cü buraxılış, Bakı, 1925; A.V.Baqri “Qafqaz xalq ədəbiyyatı biblioqrafiyası” və s.).

ATTC elmin müxtəlif sahələrində 120-dən çox elmi əsər nəşr etmişdir. Elmin başqa sahələri kimi filologiya sahəsinə də geniş diqqət yetirən cəmiyyət milli folklorun, klassik irsin ümumiyyətlə zəngin Azərbaycan ədəbiyyatı və dilinin tədqiqində böyük xidmətlər göstərmişdir. Cəmiyyətin elmi-ədəbi nəşrləri qədim köklərə malik zəngin Azərbaycan ədəbiyyatının öyrənilməsində və təbliğ edilməsində mühüm rol oynamışdır.

Azərbaycanın qədim və müasir tarixi, mədəniyyəti ilə bağlı bütün məsələlər ATTC-nin tədqiqat obyektinə daxil idi. Azərbaycanşünaslığa dair elmi işlərə yaxından kömək göstərən cəmiyyət kütləvi mühazirələr, qiraətlər, müşavirə və konfranslar keçirir. Azərbaycan haqqında biliklərin yayılması üzrə kurslar və sərgilər və s. təşkil edir, kitabxanalar və oxu zalları açır.

Yeri gəlmişkən, 1923-cü il may ayının 5-də Xalq Maarif Komissarlığının kollegiyası tərəfindən təsdiq olunan ATTC-nin Nizamnaməsində azərbaycanşünaslıq məsələsi təsbit edilmişdir.

Cəmiyyətin təşəbbüsü ilə təşkil edilən folklor ekspedisiyaları folklor məkanımızın geniş ərazilərini, coğrafiyasını əhatə etməyə, toplayıcılıq işi bu vaxtadək olan fərdi təşəbbüskarlıq, sistemsizlik xarakterindən çıxıb sistemli kütləvilik qazanmış oldu, o dövr üçün müasir olan elmi prinsiplərlə toplanılan folklor mətnlərini pasportlaşdırma prinsiplərinə əsaslanmağa başladı. Güman etmək olar ki, 1881-1929-cu illər arasında Azərbaycan folklor məkanında dövrüyyədə olan “SMOMPK” toplusu özünün fəaliyyətinin bu sahəsində demək olar ki, nəşr edildiyi ildən həmin prinsipləri tətbiq etməyə başlamışdı və ATTC

ilə əməkdaşlıq edən ziyalılarımız, belə ehtimal etmək olar ki, “SMOMPK” toplusu vasitəsilə həmin prinsiplərlə tanış olmuşdular.

Cəmiyyətin Leninqrad, Moskva, Naxçıvan, Dağlıq Qarabağ, Gəncə, Şəki, Zaqatala, Şamaxı, Quba, Lənkəran, Qazax və Suraxanı filialları da yaradılmışdı. ATTC qəza şöbələri üçün xüsusi iş planı tərtib etmişdi. Həmin iş planında Azərbaycanda yaşayan müxtəlif xalqların, xüsusən türklərin maddi və mənəvi həyatının öyrənilməsi, onların tarixi, mənşəyinin araşdırılması, şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrinin toplanması və yazıya alınması, yerlərdəki əlyazmalarının və arxiv materiallarının əldə edilməsi qəza şöbələrinin başlıca vəzifələri sırasına daxil edilmişdi. Burada xalq ədəbiyyatı nümunələrinin toplanması və yazıya alınması zamanı yerli dialekt və şivələrin elmi tədqiqi məqsədilə tələffüzün olduğu kimi saxlanması və həmin materialın kim tərəfindən söylənilməsinin qeyd olunması tövsiyə edilirdi. Folklor materiallarının toplanılması tərzilə bağlı məsələ bu nizamnamədə qeyd edilmişdir. Burada qeyd edilən məsələlər nizamnamənin birinci bəndin 3-cü bölməsində təsbit edilmişdir.

Azərbaycan filologiya elminin bütün sahələrini əhatə edən ATTC yarandığı gündən etibarən klassik ədəbi irsimizin, şifahi xalq ədəbiyyatının tədqiqi və təbliği və nəşri sahəsində vüsətli işlər görmüş, respublikada ədəbiyyatşünaslığın inkişafında müstəsna xidmətlər göstərmişdir. ATTC-nin fəaliyyət göstərdiyi 20-ci illər ədəbiyyatımızın tarixində çətin və şərəfli dövr olmaqla yanaşı həm də təkamül prosesinin başlanğıcı kimi səciyyələndirilirdi. Azərbaycan folklorunun elmi şəkildə öyrənilməsi, şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrinin sistemli toplanması və nəşri cəmiyyətin qarşısında duran ümdə məsələlərdən olmuşdur. Yüksək hazırlıqlı tanınmış mütəxəssislərin cəlb olunduğu bu işlər cəmiyyətin elmi nüfuzunu artırır, onun vahid elmi mərkəz kimi təşəkkül tapmasına təkan verirdi.

Cəmiyyətin 1925-ci ildən başlayaraq əvvəlcə rus dilində, 1928-ci ildən isə Azərbaycan türkcəsində nəşr edilən “Xəbərlər”i onun çoxyönlü fəaliyyətinin işıqlandırılmasında böyük rol oynayırdı. Bununla yanaşı, “Azərbaycanı öyrənmə yolu” jurnalı cəmiyyətin orqanı olaraq 1928-ci ildən nəşr edilməyə də başlamışdır. ATTC-nin Azərbaycan folkloru qarşısındakı böyük xidmətlərindən biri SMOMPK-in uzun illər naşiri və redaktoru olmuş L.Lopatinskiyin arxivindəki folklor materiallarının onun dul arvadından satın alınması olmuşdur. Sözügedən materiallar ziyalı və yerlərdə işləyən müəllimlərimiz tərəfindən toplanıb rus dilinə tərcümə edilmiş və nəşr edilmək üçün redaksiyaya göndərilmiş, lakin hansı səbəbdənsə nəşr edilməmiş müxtəlif folklor mətnləridir. Cəmiyyəti fəaliyyəti illərində H.Zeynallının “Azərbaycan atalar sözü və məsəlləri” (1926-cı il), “Azərbaycan tapmacaları” (1928-ci il), V.Xulufunun “Koroğlu” (1927-ci il), “El aşıqları” (1927-ci il), “Azərbaycan tapmacaları” (1928-ci il), H.Əlizadənin “Azərbaycan ədəbiyyatı” birinci hissə (1927), “Azərbaycan el ədəbiyyatı” (1929-cu il) kitablarını çap etdirmişdir. ATTC-nin folklor komissiyası tərəfindən nəşrə hazırlanan el aşıqlarının yaradıcılığına həsr olunan maraqlı əsərlərdən biri də Hümət Əlizadənin “Azərbaycan el ədəbiyyatı” kitabı idi. İki hissədən ibarət olan bu kitab 1929, 1936-cı illərdə çap edilmişdir.

Məlum olduğu kimi, 20-ci illərdə ATTC yalnız Azərbaycan xalqının deyil, hətta keçmiş Sovetlər İttifaqında yaşayan türk xalqlarının dilini, ədəbiyyatını, tarixini və etnoqrafiyasını öyrənmək istiqamətində çox işlər görmüşdür. Bu sahənin sistemli öyrənilməsi məqsədilə Türkoloji şöbə yaradılmışdır.

Bu cəmiyyətin yaradılmasının ilk təşəbbüskarlarından biri olan D.Urusovun qəfil ölümü onun işinin nisbətən ləngiməsinə səbəb oldu.

Lakin “Arslan Nurəddinov” təxəllüsü ilə “Bakinskiy raboçiy” və “Kommunist” qəzetlərində məqalələr çap etdirən Bakı Dövlət Universitetinin professoru Azərbaycanı Öyrənmə Cəmiyyəti yaradılması fikrini irəli sürür və o zaman “Kommunist” qəzetinin redaktoru Həbib Cəbiyevin fəal yardımı ilə bir qrup alim tərəfindən fəaliyyət proqramı hazırlandı.

Beləliklə, 2 noyabr 1923-cü ildə xüsusi Nizamnamə ilə ATTC fəaliyyətə başladı.

Cəmiyyətin fəxri üzvlərinin sırasında S.Ağamalıoğlu, D.Bünyadzadə, Q.Musabəyov var idi. Lakin Azərbaycan Xalq Komissarları Sovetinin sədri N.Nərimanovun bu cəmiyyət qarşısındakı xidmətləri xüsusi qeyd olunmalıdır.

İşçi qrupun sədri A.N.Samoyloviç, onun müavini A.R.Zifeldt, xəzinədar V.M.Sisoyev, cəmiyyətin katibi V.A.Ryumin katib təsdiq olundu.

Cəmiyyətin işində S.M.Qənizadə, S.Mümtaz, V.Xulufu, H.Zeynallı kimi qabaqcıl yazıçı, alim, folklorşünaslar və dövlət xadimləri yaxından iştirak edirdilər.

Məhəmməd Həsən Baharlı (Vəlili) o dövrdə Bakı Dövlət Universitetində dərs deyirdi. Baxmayaraq ki, ixtisasca iqtisadçı idi, lakin bir sıra başqa mənbələrlə yanaşı A.A. Bakıxanovun “Gülüstani-İrəm” (farsca) əsərini, Tiflisdə nəşr edilən SMOMPK məcmuəsi, Köprülüzadə, A.Dürer, A.Berje, Müller kimi tədqiqatçıların elmi əsərlərinə istinad edərək “Azərbaycan” kitabını yazmışdı. O, bu əsəri yazarkən folklor qaynaqlarından, tarixi faktlardan istifadə etmişdir. Əsərin “Etnoqrafiya” adlı ikinci hissəsində Azərbaycan xalqını etnogenezində yaxından iştirak edən qəbilə, tayfa, etnik qruplardan və s. bəhs etmişdir.

Baharlı rus, fars və fransız dillərini bildiyi üçün belə mükəmməl əsər ərsəyə gətirə bilmişdi.

Bu əsər 20-ci illərin azərbaycanşünaslıq sahəsində qazanılan ilk uğurlardan biridir. Respublikamızda elmi azərbaycanşünaslığın bünövrəsini qoyan ATTC-nin sonrakı tədqiqat istiqamətlərinin formalaşmasında bu əsərin müəyyən təsiri olmuşdur.

O dövrdə Azərbaycan folkloruna böyük maraq göstərən şərqsünas-alim Bartold Rusiyada “Dədə Qorqud” dastanının ilk araşdırıcılarından olmuşdur.

Azərbaycanı Tədqiq və Təəbbö Cəmiyyətinin Bakı ilə yanaşı Moskva, Sankt-Peterburq, Naxçıvan, Dağlıq Qarabağ, Gəncə, Şəki, Zaqatala, Şamaxı, Quba, Qazax, Lənkəran və s. filialları yaradılmışdı.

A.Bakıxanovdan tutmuş “Əkinçi” qəzetinə qədər dövrdə olan ziyalılar, müəllimlər, mədəniyyət işçiləri böyük maraq göstərmişlər. Lakin Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatının sistemli şəkildə toplanması, nəzəriyyə və tənqidinə dair diqqətəlayiq nailiyyətlər məhz 20-ci illərdə əldə olunmuşdur. Məsələn, o dövrdə H.Zeynallının sədrliyi ilə “ATTC-nin nəzdində folklor komissiyası” yaradılmışdı ki, S.Mümtaz, B.Xulufu, Ə.Abid kimi bir çox milli folklorşünaslar

həmin komissiyaya cəlb olunmuşdular. Elə onların məqsədyönlü fəaliyyəti sayəsində Azərbaycan folklorşünaslığı sistemli bir elm sahəsi kimi inkişaf etməyə başlamışdı.

ATTC-nin fəal üzvlərindən olan Salman Mümtaz Azərbaycan klassik ədəbiyyatının və folklorunun tanınmış tədqiqatçılarından biridir. O, özünün elmi fəaliyyəti ilə şifahi xalq ədəbiyyatımızın tədqiqi və öyrənilməsi işində böyük xidmətlər göstərmişdir. O, H.Zeynallı, Ə.Abid, H.Əlizadə kimi folklorşünaslarla yanaşı, folklorumuzun örnəklərinin toplanılmasında fəal, davamlı şəkildə məşğul olmuşdur. Bayatılara, aşıq poeziyasına həsr olunmuş tədqiqatlar onun qələminin məhsuludur. S.Mümtazın folklor sahəsindəki araşdırmaları, əsasən 1920-ci ildən başlanıb, belə ki, o, Sarı Aşığın bayatılarını “Sarı Aşıq” adı ilə iki dəfə (1927-1935-ci illərdə) çap etdirmişdir. Salman Mümtazın bayatılarla bağlı “Aşıq Abdulla” adlı kitabı 1927-ci ildə çap edilmişdir. Onun kitabının müqəddiməsində Azərbaycan türk folklorunun bu janrının yaranması və təşəkkülü ilə bağlı irəli sürdüyü fikir və mülahizələr maraqlıdır.

Qısa və mənalı ömrünü bütünlüklə milli folklorumuza, ədəbiyyatımıza həsr etmiş tədqiqatçılarımızdan biri də H.Zeynallıdır.

Təkcə milli folklorumuzun ayrı-ayrı sahələrinin toplanması ilə məşğul olmaqla kifayətlənməyən H.Zeynallı, eyni zamanda, folklorşünaslıq elminin yaradılmasında ardıcıl işlər görürdü. Xalq ədəbiyyatını sonsuz məhəbbətlə sevən H.Zeynallı folklorla təkcə “el ədəbiyyatı”, “ağız ədəbiyyatı” kimi yanaşmırdı, eyni zamanda onun fəlsəfəsini dərk etməyə çalışırdı.

Bayatıların tədqiqi ilə məşğul olan Azərbaycan Tədqiq və Təəbbüb Cəmiyyəti ilə bağlı alimlərdən biri də Əmin Abid olmuşdur. Əmin Abid professor Mehmet Fuad Körpülüzadə tərəfindən əsas qoyulan “Türkologiya cəmiyyəti”ndə yaxından iştirak edirdi. O, Bakı Dövlət Universitetinin elmi işçisi olmuşdur. Əmin Abidin tədqiqatçılıq fəaliyyətinin əsas predmeti ədəbiyyat tarixi idi. Onun elmi-bədii fəaliyyətində “Azərbaycan türklərinin ədəbiyyat tarixi” adlı üçcildlik kitabı mühüm yer tutur.

20-ci illərdə Azərbaycan folklorşünasları şifahi xalq ədəbiyyatının geniş yayılmış növlərindən biri olan dastanların toplanması ilə bağlı ciddi işlər görmüşlər. Belə ədəbi abidələrdən biri olan “Koroğlu” dastanı V.Xulufu tərəfindən nəşr olunmuşdur. ATTC-nin tapşırığı ilə Tovuz rayonunda ezamiyyətdə olan V.Xulufu el sənətkarı H.Bozalqanlı ilə görüşmüş və onun söylədiyi “Koroğlu” dastanının bir hissəsini yazıya almış və çap etdirmişdir. Xulufu “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı ilə də bağlı elmi tədqiqatlar aparmışdır.

ATTC ilə əməkdaşlıq edən Azərbaycan folklorşünaslarından biri də görkəmli nasir Y.V. Çəmənəminli olmuşdur. Folklorun tədqiqi, təhlili və təbliğində onun müstəsna xidmətləri olmuşdur. Çəmənəminli folklor aləminin tarixi-nəzəri məsələləri ilə xüsusi məşğul olurdu. Alim Azərbaycan şifahi xalq

ədəbiyyatında “Avesta” motivlərini geniş tədqiq etmiş, bir sıra folklor janrları haqqında elmi əsərlər yazmışdı.

ATTC-nin yarandığı ilk illərdə Çəmənəminli vətəndə deyildi, o əvvəlcə Türkiyədə (1919-25) sonra isə Fransada yaşamışdır. Onun yaradıcılığında folklorşünaslığın tədqiqi xüsusi qeyd olunmalıdır. Y. Çəmənəminli nağıllarımızı elmi şəkildə araşdırmış və “Qaçaq Nəbi”, “Məlik Məhəmməd” və sair nağılları xalqın dilində söyləndiyi kimi qələmə almışdır.

ATTC 1923-1930-cu illərdəki fəaliyyəti ilə folklorşünaslığımızın elmi-nəzəri əsaslarının işlənilib hazırlanmasında böyük rol oynamışdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Əfəndiyev, P. 1920-ci illərdə Azərbaycan folklorşünaslığı // Əfəndiyev, P. Azərbaycan folklorşünaslığının tarixi. Bakı: 2006, s.181-261
2. Əfəndiyev, P. Şifahi xalq ədəbiyyatımızın toplanıb öyrənilməsində “Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin fəaliyyəti haqqında // Əfəndiyev, P. Azərbaycan folklorşünaslığının problemləri. II kitab, Bakı: 2004, s.87-93.
3. Xəlilbəyli, H. “Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö cəmiyyəti”nin fəaliyyətində filologiya məsələləri. Bakı: Ozan, 1999.
4. Azərbaycan cümhuriyyəti (1918-1920). Bakı: 1998

